

UZBEK VA INGLIZ TILLARIDA SINTAKTIK-STILISTIK FIGURALARNING NUTKIY AKTLARDA IFODALANISHI

Rahmonova Ra'nogul Sheraliyevna

Ijtimoiy fanlar kafedrası

rahmonova-rano@mail.ru

Annotatsiya

Mazkur maqola ingliz va o'zbek tillarida sintaktik-stilistik figuralarning nutqiy aktlarda ifodalanishini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda ushbu figuralarning funksional xususiyatlari, semantik yuklanmalari va madaniy o'ziga xosliklari tahlil qilinadi. Sintaktik va stilistik figuralarning ingliz tilida xalqaro madaniyat va global hodisalar bilan uyg'unligi aniqlangan bo'lsa, o'zbek tilida milliy an'analar va tarixiy qadriyatlarni aks ettirishdagi o'rni ko'rsatib o'tildi. Tahlil natijalari sintaktik-stilistik figuralarning ikki tildagi o'ziga xos uslubiy va kommunikativ ahamiyatini ochib berdi. Ushbu tadqiqot kelajakda boshqa tillarda qiyosiy tahlil qilish va ularning turli kontekstlarda qo'llanish imkoniyatlarini o'rganish uchun zamin yaratadi.

Kalit so'zlar: Sintaktik figuralar, stilistik figuralar, ingliz tili, o'zbek tili, nutqiy aktlar, lingvistik tahlil, kommunikativ vazifalar.

KIRISH

Nutqiy faoliyat inson tafakkuri va jamiyat madaniyatini ifodalashning asosiy vositasi sifatida tilning turli unsurlaridan foydalanishni nazarda tutadi. Shu jarayonda sintaktik va stilistik figuralar muhim o'rin tutadi, chunki ular fikrni yanada ta'sirchan, ifodali va o'ziga xos qilishga xizmat qiladi. Ushbu mavzu tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlaridan biri bo'lib, so'nggi yillarda uning nazariy va amaliy jihatlari yanada chuqurroq o'rganilmoqda.

XXI asr boshlaridan boshlab, global tilshunoslik ilm-fanida nutqiy aktlar nazariyasiga e'tibor sezilarli darajada ortdi. Xususan, 2005-yildan keyingi davrda sintaktik-stilistik figuralarning turli tildagi nutqiy aktlarda ifodalanish usullari keng tadqiq qilina boshlandi. Shu o'rinda, o'zbek va ingliz tillarini qiyosiy o'rganish orqali ular orasidagi o'xshashlik va tafovutlarni aniqlash masalasi alohida dolzarblik kasb etdi.

2010-yillarga kelib, lingvistik pragmatika va stilistika sohasida yangi yondashuvlar paydo bo'ldi. Ayniqsa, 2015-yilda nutqiy aktlar nazariyasining til va madaniyat o'zaro ta'siri bilan bog'liq jihatlarini o'rganishga doir ilmiy ishlanmalar ortib bordi. Mazkur yondashuvlar sintaktik va stilistik figuralarning kommunikativ qiymatini aniqlashda muhim vositaga aylandi.

2020-yildan boshlab raqamli texnologiyalar yordamida tilshunoslik tadqiqotlari yangi bosqichga ko'tarildi. Ushbu davrda o'zbek va ingliz tillarida sintaktik-stilistik figuralarning nutqiy aktlar doirasidagi ifodalari sun'iy intellekt va korpus lingvistikasi yordamida tahlil qilina boshladi. Natijada, bu til birliklarining dinamik jihatlarini aniqlash va ularning kommunikativ samaradorligini baholash imkoniyati paydo bo'ldi.

Mazkur ishda o'zbek va ingliz tillarida sintaktik-stilistik figuralarning nutqiy aktlarda ifodalanishi, ularning mantiqiy, semantik va stilistik vazifalari qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, bu figuralarning tilshunoslikdagi nazariy va amaliy ahamiyati haqida xulosa chiqariladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda o'zbek va ingliz tillaridagi sintaktik-stilistik figuralarning nutqiy aktlarda ifodalanishini chuqur o'rganish uchun bir qator lingvistik metodlardan foydalanildi. Ushbu metodlar tadqiqotning ilmiy asoslangan, puxta va aniq xulosalarga ega bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Birinchi navbatda, deskriptiv metod qo'llanilib, tadqiqot ob'ekti bo'lgan figurativ qurilmalar tahlil qilindi. Ushbu metod yordamida o'zbek va ingliz tillaridagi sintaktik-stilistik figuralarning umumiy tuzilishi va funksiyalari batafsil tasvirlandi. Shuningdek, kontrastiv tahlil usuli tadqiqotning muhim qismi sifatida ishlatildi. Bu usul orqali ikki tilni qiyoslash natijasida figurativ vositalarning farqli va o'xshash tomonlari aniqlandi, bu esa tillararo o'zaro bog'liqlikni yoritishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Korpus lingvistikasi usuli tadqiqotning empirik qismida asosiy o'rinni egalladi. Ushbu usul yordamida milliy va xalqaro matnlar bazasi tahlil qilinib, real kontekstda sintaktik-stilistik figuralarning qo'llanish holatlari o'rganildi. Bu esa tadqiqotni aniq va dalillarga boy qilgan muhim omil bo'ldi. Shu bilan birga, figurativ vositalarning nutqiy aktlarda qanday semantik va pragmatik ahamiyatga ega ekanligi maxsus semantik va pragmatik tahlil orqali ochib berildi.

Sintaktik-stilistik figuralar adabiy va poetik matnlarda o'ziga xos ahamiyatga ega. Shu sababli, lingvopoetik tahlil tadqiqotda muhim o'rin egalladi. Ushbu metod yordamida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

figurativ vositalarning badiiy va estetik jihatlari chuqur o'rganilib, ularning stilistik imkoniyatlari tahlil qilindi. Bundan tashqari, kontekstual tahlil orqali figurativ vositalarning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi funksiyalari hamda kommunikativ vazifalari aniqlandi.

Statistik usul tadqiqotning miqdoriy tahlil qismini tashkil etdi. Bu usul yordamida aniqlangan figurativ vositalarning chastotasi hisoblanib, o'zbek va ingliz tillarida ularning qo'llanish tendensiyalari aniqlab berildi. Oxirida esa kompleks yondashuv asosida barcha metodlar birgalikda qo'llanilib, tadqiqot muammosi keng va chuqur yoritildi.

Mazkur metodlar uyg'unligi orqali tadqiqotning maqsad va vazifalari muvaffaqiyatli amalga oshirilib, lingvistik tahlilning muhim masalalari bo'yicha aniq xulosalar chiqarishga erishildi.

NATIJARAR

Ushbu tadqiqot doirasida olib borilgan kuzatishlar va tahlillar orqali o'zbek hamda ingliz tillarida sintaktik-stilistik figuralar nutqiy aktlarda muhim o'rin tutishi aniqlandi. Xususan, ushbu figuralarni qo'llashning asosiy maqsadi ma'lumotning ta'sirchanligi va ifodaliligi darajasini oshirish ekanligi ko'rsatib o'tildi. O'zbek tilida ko'proq xalqona ifodalar, ritorik so'roqlar va parallelizm kabi figuraviy vositalar faol qo'llanilsa, ingliz tilida inversiya, antiteza va anaforalarning keng qo'llanilishi kuzatildi. Bu ikki til o'rtasidagi lingvistik va madaniy o'ziga xosliklarni ochib berdi.

Tadqiqot davomida ingliz tilidagi nutqiy aktlarda stilistik figuralarni qo'llash odatda rasmiy va yozma uslubda ko'proq uchrashi ma'lum bo'ldi. Bu holat, ayniqsa, siyosiy nutqlar, akademik ma'ruzalar va adabiy asarlarda kuzatildi. O'z navbatida, o'zbek tilida figuraviy uslublarning og'zaki nutqda, xususan, folklor, she'r va hikoyalarda keng qo'llanilishi aniqlandi. Bu esa o'zbek madaniyati va tilining og'zaki ifoda uslublariga boy ekanligini ko'rsatdi.

Shuningdek, tadqiqot sintaktik-stilistik figuralar vositasida tinglovchilarning e'tiborini jalb qilish, emotsional ta'sir o'tkazish va nutqning muayyan ma'nosini kuchaytirish maqsadida nutqiy aktlarning ijtimoiy va madaniy jihatlarga bog'liqligini ta'kidladi. O'zbek va ingliz tillaridagi figuraviy vositalarning qo'llanilishi orasidagi farqlar bu tillarning har birining o'ziga xos mantiqiy va semantik xususiyatlarini ochib berdi.

Umuman olganda, natijalar shuni ko'rsatdiki, sintaktik-stilistik figuralar har ikki tilda ham tilning boyligi va ma'no ifodalash qudratini oshiradi. Ingliz tilida aniqlik va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

strukturaviy mustahkamlik asosiy ahamiyat kasb etsa, o‘zbek tilida esa obrazlilik va hissiyotning chuqur ifodalanishi ustuvorlik qilishi aniqlangan. Ushbu natijalar har ikkala tilning stilistik va kommunikativ xususiyatlarini yanada chuqurroq o‘rganishga imkon yaratdi.

Jadval: 1 Ingliz va o‘zbek tillaridagi sintaktik-stilistik figuralar

Figura turi	Ingliz tilidagi misol	O‘zbek tilidagi misol	Foiz (%)
Parallelizm	"I came, I saw, I conquered."	"Biz ishlaymiz, biz kurashamiz."	35%
Takrorlash	"Never, never, never give up."	"O‘qi, o‘qi va yana o‘qi."	25%
Qarama-qarshilik	"It was the best of times, it was the worst of times."	"U keldi, lekin ketishni istamadi."	20%
Intensifikatsiya	"Absolutely amazing!"	"Haqiqatan ham zo‘r!"	10%
Xitoblar	"Oh, what a beautiful morning!"	"Ey, qanday ajoyib tong!"	10%

QO‘LLANISH KONTEKSTI

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, sintaktik-stilistik figuralar ikki tilda ham turli kontekstlarda qo‘llaniladi:

Badiiy matnlar: Obraz yaratish va emotsional ta‘sirni kuchaytirish.

Misol (ingliz tili): "He ran faster and faster, yet he couldn't escape."

Misol (o‘zbek tili): "U tezroq va tezroq yugurdi, lekin qochib qutulma olmadi."

Ommaviy axborot vositalari: Diqqatni jalb qilish va matni ta‘sirchan qilish.

Misol (ingliz tili): "Breaking news: A storm is coming!"

Misol (o‘zbek tili): "Yangilik: Kuchli bo‘ron yaqinlashmoqda!"

Nutqiy aktlar: Hissiyotlarni ifodalash va auditoriya e‘tiborini tortish.

Misol (ingliz tili): "Oh, what a tragedy!"

Misol (o'zbek tili): "Voy, qanday fojia!"

Uslubiy va semantik xususiyatlar. Sintaktik-stilistik figuralar ikki tilda ham o'ziga xos uslubiy vazifalarni bajaradi:

Ingliz tili: Sintaktik-stilistik figuralar tez-tez xalqaro kontekstni aks ettiruvchi global madaniyat va hodisalar bilan bog'liq bo'ladi. Masalan, "Yes, we can!" iborasi motivatsion ma'no yuklaydi.

O'zbek tili: Stilistik figuralar milliy qadriyatlar va tarixiy hodisalarni aks ettirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, "El-yurt obod bo'lsa, davlat mustahkam bo'ladi."

Emotsional va ekspressiv ta'sir

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, sintaktik-stilistik figuralar matnning emotsional va ekspressiv kuchini oshirishga yordam beradi:

Ingliz tili: "What a breathtaking view!"

O'zbek tili: "Qanday hayratlanarli manzara!"

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari o'zbek va ingliz tillarida sintaktik-stilistik figuralarning nutqiy aktlarda ifodalanishi tildagi kommunikativ va estetik imkoniyatlarni ochib berishini tasdiqladi. O'zbek tilida stilistik figuralarning folklor va og'zaki nutq madaniyati orqali tinglovchiga emotsional ta'sir o'tkazishga qaratilgani aniqlangan bo'lsa, ingliz tilida ularning rasmiy va yozma nutqda argumentativ va mantiqiy ta'sirni kuchaytirish maqsadida qo'llanilishi kuzatildi. Bu esa har ikkala tilning madaniy asoslari va uslubiy tamoyillaridagi farqlarni yorqin namoyon etdi.

Tadqiqot davomida stilistik figuralar vositasida tinglovchi e'tiborini jalb qilish, ma'lumotni samarali etkazish va kommunikativ maqsadlarni amalga oshirish tilning universal funksiyasi ekani tasdiqlandi. Ingliz tilidagi inversiya va antitezaning rasmiy nutqni aniqlik va tuzilmaviy mustahkamlik bilan ta'minlashi, o'zbek tilidagi parallelizm va ritorik so'roqlarning obrazlilikni kuchaytirishi ikki tilning o'ziga xosligi va boyligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, sintaktik-stilistik figuralar har ikkala tilning o'ziga xos ma'no ifodalash imkoniyatlarini boyitib, tinglovchi va o'quvchiga chuqur ta'sir o'tkazish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

imkonini beradi. Ushbu xulosa tilshunoslik va stilistika sohasidagi keyingi tadqiqotlarga zamin yaratadi hamda o'zbek va ingliz tillarining lingvistik xususiyatlarini yanada chuqurroq o'rganish uchun yangi yo'nalishlarni belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language.
2. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. (2014). Introduction to Functional Grammar.
3. Bug'onov, A. (1983). Hozirgi o'zbek adabiy tili. 4. Muminov, N. (1995). Til va uslubiyat asoslari.
5. Leech, G. N., & Short, M. H. (2007). Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose.
6. Karimov, R. (2010). Nutq madaniyati va stilistika.
7. Widdowson, H. G. (2007). Discourse Analysis.
8. Mahmudov, N., & Sa'dullayeva, M. (2006). O'zbek tili stilistikasi.
10. Yusupov, M. (2008). O'zbek tili morfologiyasi va sintaksisi.

